

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
ДЛЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
КАФЕДРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

**КВАЛІФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ
ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ
(стаття 442-1 Кримінального
кодексу України)**

Методичні рекомендації

Колектив авторів

Дніпро
2025

УДК 343.343.5 : 344.13
К 32

*Рекомендовано до друку Науково-
методичною радою Дніпровського
державного університету внутрішніх справ
(протокол № 3 від 25.11.2025)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Сергій ШКОЛА, завідувач кафедри публічного права
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент;

Вікторія РУФАНОВА, слідчий-криміналіст відділу розслідування
злочинів, скоєних проти життя та здоров'я особи,
слідчого управління ГУНП в Дніпропетровській області,
кандидат юридичних наук, доцент.

**К 32 Кваліфікація злочинів проти людяності (стаття 442-1
Кримінального кодексу України): метод. рекомендації / кол.
авт.: О. С. Юнін, А. В. Шевчишен, В. С. Березняк та ін. Дніпро :
ДДУВС, 2025. 46 с.**

ISBN 978-617-560-108-2

На основі аналізу положень чинних нормативно-правових актів України, міжнародно-правових документів, положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, а також праць вітчизняних та зарубіжних учених розглядаються особливості кваліфікації злочинів проти людяності, передбачених ст. 442-1 Кримінального кодексу України.

Проаналізовано зміст категорії «злочини проти людяності», визначено їх ознаки, склад, а також розмежування з іншими кримінальними правопорушеннями, зокрема воєнними злочинами та геноцидом. Встановлено основні проблеми, що виникають при кваліфікації таких діянь, зокрема в умовах воєнного стану на території України.

Запропоновано основні підходи до вдосконалення правозастосовної практики та напрями підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у сфері документування та кваліфікації злочинів проти людяності відповідно до міжнародних стандартів.

Для працівників Національної поліції України, органів прокуратури, науково-педагогічних працівників, ад'юнктів, здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти системи МВС України, а також осіб, які здійснюють наукову та практичну діяльність у галузі кримінального права та міжнародного гуманітарного права.

ISBN 978-617-560-108-2

© Автори, 2025
© ДДУВС, 2025

ЗМІСТ

Автори.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. Теоретико-правова характеристика злочинів проти людяності та особливості їх криміналізації у законодавстві України.....	7
РОЗДІЛ 2. Об’єктивні та суб’єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 442-1 Кримінального кодексу України.....	20
РОЗДІЛ 3. Особливості відмежування злочинів проти людяності від геноциду та воєнних злочинів за Кримінальним кодексом України.....	28
ВИСНОВКИ.....	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	39
ДОДАТОК.....	42

АВТОРИ:

Олександр ЮНІН, проректор Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України;

Артем ШЕВЧИШЕН, заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України – начальник управління організації роботи та методичного забезпечення, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України;

Василь БЕРЕЗНЯК, завідувач кафедри кримінального права та кримінології Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;

Роман КАТОРКІН, начальник відділу аналітичної роботи та організації управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософії в галузі права;

Максим РОМАНОВ, начальник 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, доктор філософії в галузі права;

Світлана КОРОГОД, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософії в галузі права;

Аліна ЧОРНА, старший інспектор з особливих доручень відділу проходження служби управління кадрового забезпечення ГУНП в Луганській області.

ВСТУП

Проблематика вчинення злочинів проти людяності посідає одне з ключових місць у системі кримінального права, оскільки такі діяння становлять загрозу як для основоположних прав і свобод людини, так і для стабільності міжнародного правопорядку.

Зауважимо, що всупереч існуванню розгалуженої системи міжнародно-правових інструментів, спрямованих на запобігання вчиненню злочинів проти людяності та переслідування винних осіб, практика їх застосування потребує подальшого вдосконалення. У сучасних умовах особливої актуальності це питання набуває у зв'язку зі збройною агресією російської федерації (далі – рф) проти України, що супроводжується масштабними й систематичними порушеннями норм міжнародного гуманітарного та кримінального права. Відомі численні факти катувань, убивств цивільного населення, насильницьких депортацій, сексуального насильства, обстрілів житлових кварталів та об'єктів критичної інфраструктури. Такі дії мають усі ознаки злочинів проти людяності та потребують міжнародно-правового реагування.

Водночас особливо гостро постало питання правової оцінки дій не лише безпосередніх виконавців злочинів, але й представників політичного та вищого військового керівництва країни-агресора. Об'єктивна кваліфікація цих діянь відповідно до міжнародно-правових стандартів є необхідною передумовою формування практики притягнення до відповідальності за досліджувані злочини. Водночас аналіз досвіду міжнародних кримінальних трибуналів, а також практики держав, що мали подібний досвід збройних конфліктів, сприяє визнанню принципу верховенства права у міжнародному вимірі.

Принагідно зауважити, що досліджуване нами питання цікавило значну кількість вчених. Серед них слід виокремити імена таких авторів: Ю. Аносова, М. Антонович, Д. Бараненко, В. Буткевич, С. Вилков, К. Громовенко, В. Денисов, З. Дильна, Н. Зелінська, М. Погорецький, А. Політова, О. Мережко, Н. Мирошніченко, О. Орлов, П. Рабінович, В. Репецький, В. Туляков, В. Харченко, О. Шармар, А. Шульга та інші.

Однак, попри значну кількість публікацій щодо окремих аспектів вчинення злочинів проти людяності, їхнє всебічне наукове

обґрунтування у вітчизняній та закордонній доктрині міжнародного права залишається недостатнім. Зокрема, більшість досліджень щодо злочинів проти людяності в Україні не враховують міжнародно-правові реалії та сучасну практику правозастосування у цій сфері. Це створює певні прогалини щодо відповідності національного законодавства міжнародним стандартам в частині визначення юридичної природи цих злочинів.

З огляду на загострення міжнародних конфліктів та масові порушення фундаментальних прав людини, таких як життя, честь та гідність, стає очевидною недостатня ефективність можливих міжнародно-правових механізмів регулювання цієї сфери та нагальна потреба їх удосконалення. Злочини проти людяності є загрозою для безпеки людства, його добробуту та цивілізаційних цінностей, що робить їх вивчення критично важливим як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Ретроспектива людського буття свідчить про виникнення категорії «злочини проти людяності» задовго до її офіційного визнання на рівні міжнародного права. Так, у Стародавньому Римі рабство охоплювало до 40 % населення імперії. Рабів могли вбивати без судового розгляду, піддавати тортурам або використовувати на аренах як об'єкт масових видовищ¹.

Під час ведення війни страти завойованих народів були системною практикою, зокрема щороку у Спарті проводилась «криптія» – офіційне полювання на ілотів, спрямоване на підтримання їхнього страху та підкорення². У Середньовіччі релігійні війни та хрестові походи супроводжувалися винищенням цілих спільнот. Під час Альбігойського хрестового походу (1209-1229) католицька церква санкціонувала тотальне знищення катарів. У місті Безьє 20 липня 1209 року за наказом папського легата Арнольда Амальріка було вбито близько 20 000 осіб, серед яких були як катари, так і католики. Легендарний вислів «*Novit enim Dominus qui sunt eius*» («Вбивайте всіх, Господь своїх впізнає») став символом інституціолізованого терору³.

Період колоніальної експансії став етапом, коли насильство набуло нових масових масштабів. У Новому Світі іспанські конкістадори спричинили загибель до 90 % корінного населення внаслідок воєн, епідемій і примусової праці. Свідчення сучасників, зокрема Бартоломе де лас Касаса у його праці «*Brevísima relación de la destrucción de las Indias*» («Найстисліше повідомлення про сплюндрування Індій») 1552 року, розкривають жахливі подробиці цих подій: масові страти, спалення людей живцем, відсікання кінцівок

¹ Грубінко А. В. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право: навч. посібник. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2019. С. 81-82.

² Шандала О. Правове регулювання громадянства в період українського державотворення 1917 – 1920 рр: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2017. 20 с

³ Gregory, R. L. (2014). *Just Baptize Them All and Let God Sort Them Out: Usurping the Authority of God*. Lexington : CrossBooks, 66 p.

індіанцям, які не виконували встановлених норм видобутку золота⁴.

Тим часом на африканському континенті розгорнулася транссахарська та трансатлантична работоргівля (XV – XIX ст.), що призвела до поневолення й загибелі понад 12 мільйонів людей. У цьому процесі брали участь не лише європейські колонізатори, а й окремі африканські держави, зокрема королівства Дагомея та Ашанті, офіційно продавали військовополонених європейським работорговцям. Ці та ще багато інших фактів з історії людства свідчать про глибоке коріння поняття «злочинів проти людяності», яке простежується через різні епохи.

З урахуванням вищезазначеного варто звернути увагу на думку А. Андрушка, який вважає, що для повного розкриття змісту поняття «злочини проти людяності» ключовим є саме категорія «людяності». Під останньою слід розуміти сукупність позитивних морально-етичних якостей, притаманних людині, таких як доброта, порядність, скромність, повага до інших, здатність до співчуття та прагнення допомагати. У контексті міжнародного кримінального права поняття «людяність» наголошує на природній гідності людини як жертви злочину. Незалежно від расових, релігійних чи культурних відмінностей, усіх людей об'єднує належність до людського роду, що передбачає невід'ємні права, свободу волевиявлення та моральну автономію. Злочини проти людяності мають на меті заперечення цих засадничих характеристик, позбавлення людини її природної сутності та перетворення її із суб'єкта, наділеного волею і совістю, на безправний об'єкт, що перебуває поза межами морального й правового порядку⁵.

Саме поняття «*crimes against humanity*» («злочини проти людства») уперше з'явилося в офіційному документі 24 травня 1915 року у спільній декларації Великої Британії, Франції та Росії, яка засуджувала масові вбивства вірмен в Османській імперії⁶. Проте концепція злочинів проти людяності як самостійного інституту міжнародного права почала активно формуватися лише після Другої світової війни, з Нюрнберзького, а також Токійського процесів. Головну роль у цьому відіграв Герш Лаутерпахт, який підготував визначення категорії «міжнародних злочинів» та їх класифікацію для

⁴ Las Casas, B. (2011). *Brevísima relación de la destrucción de las Indias*. Medellín : Editorial Universidad de Antioquia, 197 p.

⁵ Андрушко А. В. Злочини проти людяності: поняття та сутнісні ознаки. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану*: матер. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 26 травня 2022 р.). К. : НАВС, 2022. С. 16.

⁶ France, Great Britain and Russia Joint Declaration (1915). URL : https://www.armenian-genocide.org/Affirmation.160/current_category.7/affirmation_detail.html.

Статуту Нюрнберзького трибуналу.

Надалі концепція еволюціонувала: зв'язок зі збройним конфліктом поступово втратив обов'язковий характер, а для розгляду конкретних випадків створювалися спеціалізовані судові органи – Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (ст. 5), для Руанди (ст. 3), Спеціальний суд для Сьєра-Леоне (ст. 2), Надзвичайні палати у Камбоджі, Спеціальні колегії по Східному Тимору та, зрештою, постійний Міжнародний кримінальний суд.

Процес формування та подальшого удосконалення визначень злочинів проти людяності було продовжено після ухвалення у 1948 році Загальної декларації прав людини, яка закріпила необхідність захисту прав і свобод людини, зокрема від таких протиправних дій⁷. Наступним кроком у цьому напрямі стало прийняття у 1948 році Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, що виокремила геноцид як особливо тяжкий злочин проти людства та встановила обов'язок міжнародної спільноти притягати винних до відповідальності⁸.

Подальший розвиток міжнародно-правового регулювання у сфері злочинів проти людяності відбувся у 1996 році, коли Комісія міжнародного права ООН ухвалила проект Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства. Вперше цей документ було подано Генеральному секретарю ООН ще у 1991 році, однак саме в редакції 1996 року він набув завершеного вигляду та значного впливу на сучасне міжнародне кримінальне право⁹.

Згідно зі ст. 18 Кодексу, до злочинів проти людяності належать такі діяння:

- a) вбивство;
- b) винищення;
- c) катування;
- d) поневолення;
- e) переслідування з політичних, расових, релігійних або етнічних мотивів;
- f) інституціоналізована дискримінація за расовою, етнічною або релігійною ознакою, що включає порушення основних прав і свобод, що призводить до серйозного утиску частини населення;

⁷ Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена у резолюції № 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

⁸ Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього від 09.12.1948 р. URL : <http://www.preventgenocide.org/ua/konventsia.htm>.

⁹ Доповідь Комісії міжнародного права Генеральній Асамблеї про роботу її сорок третьої сесії, UN Doc. A/46/10 (1991) (част. 2). URL : https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1991_v2_p2.pdf.

g) довільна депортація або примусове переміщення населення;
h) довільне ув'язнення;
i) насильницьке зникнення осіб;
j) зґвалтування, примус до проституції та інші форми сексуального насильства;

k) інші нелюдські діяння, що завдають серйозної шкоди фізичній або психічній недоторканності, здоров'ю або людській гідності, такі як каліцтво та заподіяння тяжких тілесних ушкоджень¹⁰.

При цьому, відповідно до положень Проекту, щоб діяння можна було вважати злочином проти людяності, воно повинно відповідати певним умовам. Таке діяння має бути систематичним та/або широкомасштабним. Систематичним вважається таке, що вчиняється не випадково, а за заздалегідь продуманим планом чи політикою. Йдеться про дії, які є частиною узгодженого плану, наприклад, цілеспрямованої кампанії терору, переслідувань чи винищення. Масштабним вважається діяння, спрямоване проти великої кількості жертв. Це може бути як серія злочинів, що охоплюють багато людей, так і один злочин настільки тяжких наслідків, що вони могли вплинути на значну кількість осіб. У будь-якому разі випадкове чи одиничне діяння не підпадає під визначення злочину проти людяності¹¹.

Крім того, такі дії мають бути інспіровані або спрямовані урядом, організацією чи групою. Це означає, що злочини проти людяності не є результатом самотійних дій окремих осіб, а завжди пов'язані з певною владною чи організованою структурою, яка їх підтримує або координує. Саме через це такі злочини мають широкомасштабний характер і становлять загрозу не лише окремим людям, а й людству в цілому¹².

Вбачається, що у Проекті Кодексу чітко підкреслюється, що злочини проти людяності мають особливий характер, який відрізняє їх від звичайних кримінальних правопорушень. Їхня небезпека полягає не лише у масштабі заподіяних страждань, а й у наявності державної або організованої підтримки, що надає таким діям системності та цілеспрямованості. Саме тому міжнародне співтовариство розглядає злочини проти людяності як посягання на основи людського співіснування, а їхнє переслідування – як невід'ємний елемент підтримання міжнародного миру, безпеки та справедливості.

¹⁰ Проект кодексу злочинів проти миру та безпеки людства від 01.01.1995 р. URL : https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/code_of_off.

¹¹ Доповідь Комісії міжнародного права Генеральній Асамблеї про роботу її сорок третьої сесії, UN Doc. A/46/10 (1991) (част. 2). URL : https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1991_v2_p2.pdf.

¹² Там само.

Подальший розвиток концепції злочинів проти людяності знайшов своє відображення у Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 року, який закріпив сучасне визначення цього виду злочинів та встановив механізми притягнення винних до відповідальності. Згідно зі ст. 7 Статуту злочини проти людяності охоплюють широкий спектр діянь, спрямованих проти цивільного населення. Особливістю їх визначення є те, що вони можуть відбуватися як у контексті збройного конфлікту, так і в умовах миру, якщо мають систематичний або масштабний характер і вчиняються умисно в межах спланованої політики чи з відома держави або організованої структури. Такий підхід відображає принцип універсальності відповідальності за злочини, що посягають на основоположні права людини та підривають засади людяності¹³.

Перелік діянь, що кваліфікуються як злочини проти людяності, охоплює:

- a) вбивство;
- b) винищення;
- c) оборнення в рабство;
- d) депортація або насильницьке переміщення населення;
- e) ув'язнення або інше істотне позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права;
- f) катування;
- g) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства;
- h) переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна виокремити, з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних (у значенні пункту 3) мотивів, або за іншими ознаками, що загально визнані неприйнятними згідно з міжнародним правом, у поєднанні з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду;
- i) насильницьке зникнення осіб;
- j) злочин апартеїду;
- k) інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю¹⁴.

Тобто структура діянь, закріплена у Статуті, має комплексний

¹³ Римський Статут Міжнародного кримінального суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

¹⁴ Там само.

характер і поєднує як матеріальні, так і суб'єктивні ознаки злочинів проти людяності. Ключовим елементом виступає усвідомлена спрямованість діяння на цивільне населення, що дозволяє відмежувати ці злочини від інших. Саме така системна характеристика забезпечує ефективне функціонування міжнародного кримінального правосуддя та сприяє формуванню єдиних підходів до їхньої кваліфікації у національних правових системах, зокрема й в українському законодавстві.

Також перелік злочинів проти людяності був розширений Женевською конвенцією 1949 року про захист жертв війни¹⁵ та двома додатковими протоколами 1977 року¹⁶. До таких злочинів належать дії, що грубо порушують основні права людини під час воєнних конфліктів. Серед них – посягання на життя, здоров'я та недоторканність особи; приниження людської гідності, зокрема жорстоке або образливе поводження, примус до проституції чи будь-які інші нелюдські діяння. Також це взяття заручників, примушування військовополонених або цивільних осіб служити у збройних силах ворога, позбавлення права на справедливий суд тощо.

Аналіз характерних ознак злочинів проти людяності дозволяє визначити їх спільні риси, на які звертають увагу як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники. До таких ознак належать:

- масовий характер – жертвами цих діянь виступає мирне населення, окремі соціальні групи або спільноти;
- систематичність – повторюваний або тривалий характер злочинних дій;
- цілеспрямована організованість – такі діяння зазвичай мають інституціональний або структурований характер;
- зв'язок із воєнними діями – багато злочинів проти людяності пов'язані зі станом війни, збройними конфліктами або нападами.

Враховуючи вищезазначене, можна виділити загальні характеристики, які об'єднують різні форми порушень людських прав у контексті міжнародних злочинів, і підкреслити особливу роль Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) для країн, які зіштовхнулись з воєнними конфліктами та злочинами проти людяності, зокрема для України, коли 1 березня 2022 року Прокурор МКС Карім Хан оголосив

¹⁵ Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_153.

¹⁶ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08.06.1977, ратифіковано із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР № 7960-XI від 18.08.1989 (Редакція від 08.02.2006). URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_154.

про початок ініціативи щодо розслідування злочинів, вчинених рф на території України. Уже наступного дня цю ініціативу підтримали 39 держав-учасниць Римського статуту, що надало Прокурору змогу негайно розпочати розслідування.

Тобто міжнародна спільнота визнає, що дії рф на тимчасово окупованих територіях України мають ознаки злочинів проти людяності. Їхня мета – це знищення української національної ідентичності та підриг основ державності. Такі діяння охоплюють широкий спектр порушень і відзначаються системністю та масштабністю, серед яких особливо слід виокремити наступні:

1. Систематичні ракетні та артилерійські удари по густонаселених районах, які призводять до величезних руйнувань житлових будинків і критично важливої інфраструктури. Напади на міста, такі як Буча, Маріуполь і Харків, спричинили численні жертви серед мирного населення.

2. Через атаки на лікарні, пологові будинки та мобільні шпиталі всі медичні заклади руйнуються без будь-яких наслідків для агресора, що є грубим порушенням норм міжнародного гуманітарного права. Зокрема, це суперечить положенням Женевських конвенцій 1949 року та їх Додаткових протоколів 1977 року. Так, Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях чітко зазначає: «на стаціонарні установи та пересувні медичні формування медичної служби за жодних обставин не може здійснюватися напад, натомість сторони конфлікту оберігають і захищають їх» (ст. 19), а право на їх захист може бути обмежене, «якщо тільки вони використовуються поза сферою їхнього гуманітарного призначення для вчинення дій, шкідливих для супротивника» (ст. 21)¹⁷.

Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, що регулює захист цивільного населення у цей період, чітко зазначає: «Цивільні лікарні, організовані для надання допомоги пораненим, хворим, інвалідам та породіллям, за жодних обставин не можуть бути об'єктом нападу, натомість вони завжди користуються повагою сторін конфлікту й перебуватимуть під їхнім захистом» (ст. 18). Аналогічні положення містяться у Додатковому протоколі I до Женевських конвенцій 1977 року, який застосовується до міжнародних збройних конфліктів. Він встановлює обов'язок поважати і захищати медичні формування (ст. 12), при цьому «персонал не можна примушувати виконувати завдання, несумісні з його гуманітарною

¹⁷ Про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях : Конвенція від 12.08.1949 р. Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text.

місією» (ст. 15)¹⁸. Додатковий протокол II, що регулює міжнародні конфлікти, також забороняє атаки на медичні заклади, призначені для лікування поранених, хворих та вагітних жінок (ст. 11). Крім того, Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998 р.) прямо відносить умисні напади на лікарні та інші медичні заклади, які не мають військового значення, до категорії воєнних злочинів (ст. 8).

3. На окупованих територіях РФ проводить систематичну депортацію українських громадян на свою територію¹⁹. За даними ООН, примусово вивезено десятки тисяч людей, включно з дітьми. Багатьох дітей насильно розлучають із батьками або передають у російські сім'ї, що є грубим порушенням Конвенції про права дитини²⁰. У зв'язку з цим 17 березня 2023 року МКС видав ордери на арешт президента Росії Володимира Путіна та чиновниці Анни Львової-Белової.

4. Застосування фізичного та психологічного насильства на окупованих територіях російськими військовими. Свідчення очевидців із Херсонської області зафіксували катування електрошоком, побиття та знущання у «фільтраційних таборах». Також зафіксовані численні випадки сексуального насильства над жінками, дітьми та чоловіками, що є окремими видами воєнних злочинів²¹.

5. Знищення української ідентичності супроводжується заборонаю використання української мови та символіки на окупованих територіях, а також руйнуванням шкіл, де навчання здійснювалось українською мовою²².

6. Блокування гуманітарних коридорів перешкоджає доставленню допомоги людям, що опинилися в облозі, та обстріл конвоїв з продуктами

¹⁸ Про захист цивільного населення під час війни : Конвенція ООН від 12.08.1949 р., ратифіковано Указом ПВР УРСР від 03.07.1954 (Редакція від 08.02.2006). URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_154.

¹⁹ Березняк В., Рукіна Д. Окремі питання захисту прав дітей в умовах воєнного стану. *Безпека дитини: правовий, організаційний, психологічний, освітній та інформаційний виміри*: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 6 червня 2025 р.). Дніпро : ДДУВС, 2025. С.30.

²⁰ Конвенція про права дитини 1989 (Організація Об'єднаних Націй). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

²¹ Березняк В. С., Демичева А. В. Права людини в умовах широкомасштабного збройного конфлікту в Україні: аналітичний огляд. Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 15-16.

²² Сідченко С. О., Залкін С. В., Хударковський К. І. Основні етапи інформаційної кампанії Російської Федерації в ході збройної агресії проти України станом на вересень 2022 року. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2022. № 2(47). С. 10.

й медикаментами тощо²³.

Як наслідок, для підготовки доказової бази у справах, які розглядає МКС, особливу роль відіграє системне документування воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Основними джерелами доказів є свідчення очевидців і постраждалих, фото- та відеоматеріали, а також офіційні документи та доповіді. Прямі свідки, такі як жертви обстрілів, депортовані особи чи біженці, надають основну інформацію про обставини злочинів²⁴.

Документація здійснюється українськими правоохоронними органами, громадськими об'єднаннями та міжнародними спостерігачами. Використовуються дрон-зйомки, супутникові знімки та відео з соціальних мереж, що підтверджують масштаби злочинів. Всі зібрані матеріали проходять експертну перевірку для підтвердження їх автентичності та надійності.

Важливим джерелом доказів для розслідування воєнних злочинів є звіти міжнародних організацій, таких як ООН, Amnesty International та Human Rights Watch. Особливу цінність мають протоколи судово-медичних експертиз загиблих і поранених, які дозволяють встановити, що смерть або травми стали наслідком конкретних дій – артилерійських обстрілів, авіаударів чи інших актів насильства, що можуть кваліфікуватися як воєнні злочини. Дані таких експертиз визнаються авторитетними доказами в міжнародних судах, включно з Міжнародним кримінальним судом. Аналіз протоколів дозволяє виявити закономірності, наприклад однакові типи поранень, що свідчить про системний характер нападів і свідоме порушення норм ведення війни²⁵.

Провідну роль у забезпеченні справедливості та покарання винних відіграють як національні, так і міжнародні інституції. В Україні координацію розслідувань здійснює Офіс Генерального прокурора, який працює у тісній взаємодії з Національною поліцією та Службою безпеки України. Спеціальні групи документування на деокупованих територіях збирають свідчення очевидців, здійснюють фотозйомку та фіксують

²³ Рукіна Д. О., Левін О. Л. Окремі питання існування демократії в умовах воєнного стану. *Приватно-правові та публічно-правові відносини: модернізація розвитку в умовах воєнного стану*: матер. І Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 18 жовтня 2024 р.). Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 98. URL : <https://dnuvs.ukr.education/wpcontent/uploads/2025/01/zbirnyk-18-zhovtnya-2024.pdf#page=98>.

²⁴ Шевчишена К. П. Розслідування воєнних злочинів в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.09; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2024. 21 с.

²⁵ Шуміло І. А. Актуальні проблеми правозахисної діяльності міжнародних неурядових організацій. *Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина*: зб. наук. ст. та тез наук. повідом. за матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 23 листопада 2012 р.). Харків, 2012. Ч. 1. С. 222.

матеріальні докази, формуючи надійну доказову базу для міжнародних та національних судових процесів²⁶.

Документування злочинів має вирішальне значення для збереження фактів, які можуть бути використані як у національних судах, так і в міжнародних інстанціях. Особлива увага приділяється міжнародній співпраці, що значно розширює можливості української сторони у доведенні злочинів. МКС активно взаємодіє з українськими органами, обмінюючись інформацією та формуючи доказову базу. Така співпраця дозволяє узгоджувати національні розслідування з міжнародними стандартами та забезпечує високу ефективність доказового процесу.

Одним із ключових інструментів для збору і збереження доказів є цифрова платформа. Вона гарантує автентичність матеріалів і полегшує їх використання в судових процесах²⁷. Паралельно міжнародні організації, такі як ООН, Amnesty International та Human Rights Watch, здійснюють незалежний моніторинг та готують звіти, які стають додатковими, але вагомими доказами у кримінальних справах.

Для того щоб доказова база була прийнятною у суді, вона повинна відповідати суворим критеріям. Належність доказів визначається здатністю підтвердити першочергові обставини злочинів, а допустимість – дотриманням юридичних норм під час їхнього збору. Достовірність матеріалів забезпечується через висновки незалежними експертами. Наприклад, відео- та фотоматеріали перевіряються за допомогою супутникових знімків або свідчень очевидців. Особливе значення мають судово-медичні експертизи, які дозволяють точно встановити причини та обставини загибелі або поранень потерпілих.

Перспективи розгляду таких справ у МКС визначаються його юрисдикцією, яка охоплює злочини проти людяності, військові злочини та геноцид. Завдяки узгодженій роботі національних та міжнародних органів створюється комплексна доказова база, що підвищує шанси притягнення винних до відповідальності та забезпечує верховенство права на міжнародному рівні.

У цьому контексті ратифікація Статуту відіграє ключову роль у зміцненні правового статусу України на міжнародній арені. Хоча Україна підписала Статут ще у 2000 році, та відповідний Закон «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та

²⁶ Бровченко Ю. В. Класифікація уповноважених суб'єктів протидії колабораційній діяльності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. № 88(2). С. 295-296.

²⁷ Бази даних доказів воєнних злочинів російської федерації. *InformNapalm*. URL : <https://informnapalm.org/ua/bazy-danyh/>

поправок до нього» було ухвалено Верховною Радою України лише 21 серпня 2024 року, при цьому документ підтримав 281 народний депутат. Відповідно до п. 1 цього Закону, Римський Статут набирає чинності для України в перший день місяця, що настає після 60-го дня з дати здачі на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй ратифікаційної грамоти²⁸.

При розгляді наведеного виникає питання: чому Україна довго не ратифікувала Римський статут і чому пройшло багато років від моменту підписання до фактичної ратифікації? Основною перешкодою стала позиція Конституційного суду України у справі «Про Римський Статут» від 11 липня 2001 року, який визнав Статут таким, що суперечить положенням Конституції України 1996 року.

Зокрема, суд спирався на ч. 1 ст. 124 Конституції України, де зазначено, що правосуддя в Україні здійснюється виключно через Конституційний Суд та суди загальної юрисдикції. Крім того, ч. 5 ст. 125 Конституції України забороняє створення спеціальних або надзвичайних судів²⁹. Водночас відповідно до ст. 1 Статуту, Міжнародний кримінальний суд є постійним органом, уповноваженим здійснювати юрисдикцію щодо осіб, відповідальних за найсерйозніші міжнародні злочини, і цей суд доповнює, а не замінює, національні органи кримінальної юстиції³⁰.

На момент підготовки до ратифікації Римського статуту Конституція України містила норми, які суперечили принципу компліментарності – основі діяльності Міжнародного кримінального суду. Це зумовило потребу у внесенні змін до національного законодавства, щоб гармонізувати його з положеннями Статуту. Процес виявився тривалим і потенційно спірним у внутрішньополітичному контексті.

Ще одним фактором затримки ратифікації стали побоювання, що МКС може розслідувати дії українських військових у ході конфлікту з РФ, що могло бути використано як інструмент тиску на Україну. Принцип компліментарності гарантує, що МКС лише доповнює національні суди: усі злочини, скоєні українськими військовими,

²⁸ Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду : Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text>.

²⁹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%-80#Text>.

³⁰ Римський Статут Міжнародного кримінального суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

першочергово розслідуються українськими органами юстиції³¹.

Для того, щоб МКС міг почати розслідування, держава повинна подати офіційну заяву. У 2014-2015 роках Україна подала дві такі заяви, визнавши юрисдикцію суду. До моменту ратифікації країна вже мала певні обов'язки перед МКС, проте повними правами ще не користувалася. При ратифікації Україна включила застереження, що МКС не зможе застосовувати ст. 8 Статуту щодо українських громадян протягом восьми років після набрання чинності ратифікацією³².

Заява України щодо ратифікації Статуту отримала підтримку держав-учасниць, і країна стала першою у світі, яка ратифікувала його в умовах воєнного стану. Водночас передбачено, що ця заява може бути скасована після завершення воєнних дій.

Для притягнення винної держави до відповідальності за скоєння злочину необхідно, щоб Статут був ратифікований обома сторонами, між якими виник збройний конфлікт. Рф підписала Статут у 2000 році, але не ратифікувала його, а у 2016 році відкликала підпис після критики МКС щодо дій у Криму та на сході України. Це формально обмежує юрисдикцію МКС щодо РФ та її громадян.

Проте з аналізу положень Статуту вбачається, що злочини, скоєні державою-агресором, підпадають під юрисдикцію МКС, якщо вони відбулися на території держави, яка ратифікувала Статут.

Підсумовуючи, можна виокремити кілька основних висновків:

1. Близько половини країн світу хоча б раз зазнавали воєнних дій та її наслідків, що підкреслює важливість наявності міжнародного органу для притягнення винних до відповідальності та запобігання воєнним злочинам. Роль Статуту та МКС важлива не лише для України, а й для глобальної системи правосуддя.

2. В умовах воєнного стану в Україні, коли кількість злочинів РФ постійно збільшується, ратифікація Статуту дає країні механізм для покарання винних осіб, включно з військовими та політичними лідерами.

3. Посилюється позиція України у боротьбі за міжнародне правосуддя та інтеграцію до глобальних правових інституцій. Це важливий крок на шляху утвердження верховенства права та міжнародної справедливості.

4. Ратифікація стимулює необхідні зміни в національному

³¹ Березняк В. С. Окремі питання співробітництва України та Міжнародного кримінального суду. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. Спец. випуск № 1(132). С.124-125.

³² Римський Статут Міжнародного кримінального суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

законодавстві та сприятиме реформуванню судової системи, підвищенню ефективності та прозорості правосуддя.

Відповідно реалізація останнього пункту не змусила себе довго чекати, зокрема Кримінальний кодекс України (далі – КК України) доповнено ст. 442-1 згідно із Законом України № 4012-IX від 09.10.2024 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». Детальний аналіз складу та особливостей кваліфікації цього кримінального правопорушення буде розглянуто у наступних розділах методичних рекомендацій³³.

Отже, історія розвитку злочинів проти людяності свідчить, що насильство над великими групами людей існувало задовго до формування міжнародного кримінального права. Однак саме після Нюрнберзького трибуналу поняття «злочини проти людяності» набуло юридичного змісту та стало частиною міжнародної системи правосуддя. Подальше кодифікування цих злочинів відбулося у Римському статуті 1998 року, який закріпив чітке визначення складу злочинів, що посягають на основоположні права людини.

Сучасна практика свідчить, що такі злочини залишаються реальною загрозою людству. Дії РФ на території України – масові обстріли, депортації цивільних, тортури та знищення ідентичності українського народу – мають ознаки систематичних злочинів проти людяності. Це підтверджується даними міжнародних організацій, свідченнями очевидців і документальними доказами, які фіксують українські та міжнародні інституції.

Ратифікація Україною Римського статуту 21 серпня 2024 року є головним кроком у зміцненні її правового статусу та наближенні до міжнародних стандартів справедливості. Вона забезпечує можливість притягнення винних до відповідальності перед Міжнародним кримінальним судом і водночас стимулює вдосконалення національного законодавства, зокрема в частині доповнення КК України.

Вбачається, що сучасний етап розвитку інституту злочинів проти людяності демонструє перехід від історичного осмислення до реального правового механізму покарання. Для України це не лише питання юрисдикції, а й засіб утвердження верховенства права, міжнародної справедливості та захисту людської гідності навіть в умовах збройної агресії.

³³ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 09.10.2024 № 4012-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text>.

Розділ 2
ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ
СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 442-1
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Стаття 442-1 КК України є відображенням міжнародних зобов'язань України переслідувати серйозні порушення міжнародного гуманітарного права (далі – МГП). Стаття складається з 9 пунктів та 2 частин:

– ч. 1 ст. 442-1 КК України – Умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення:

1) переслідування будь-якої групи або спільноти, яка може бути ідентифікована, тобто обмеження прав людини за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, статевими або іншими підставами (ознаками) дискримінації, визначеними міжнародним правом як неприпустимі;

2) депортації населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, на територію іншої держави;

3) насильницького переміщення населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, до іншої місцевості у межах однієї держави;

4) зґвалтування, сексуальної експлуатації, примушування до зайняття проституцією, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства;

5) оборнення в рабство або торгівлі людьми;

6) насильницького зникнення;

7) незаконного позбавлення волі;

8) катування;

9) інших умисних нелюдських діянь подібного характеру, які супроводжуються заподіянням сильних страждань, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень чи серйозної шкоди психічному або

фізичному здоров'ю³⁴.

– ч. 2 ст. 442-1 КК України – Умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення злочину апартеїду, винищення, вбивств³⁵.

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, що регулюють порядок поведінки з цивільним населенням під час широкомасштабних або систематичних нападів. Його додатковим факультативним об'єктом можуть бути життя та здоров'я, статеві свобода та статеві недоторканність, воля, честь, гідність тощо.

Потерпілими у цьому кримінальному правопорушенні є цивільне населення. У цьому контексті слід зазначити, що відповідно до Закону України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» цивільними особами (населенням) є «будь-яка особа, яка не належить до жодної з категорій осіб, зазначених у статті 4 (А.1, А.2, А.3, А.6) Третьої Женевської Конвенції та у ст. 43 Додаткового протоколу 1 до Женевських Конвенцій». У разі виникнення сумнівів щодо правового статусу особи її слід вважати цивільною, а цивільне населення формують усі такі цивільні особи³⁶.

З диспозиції статті вбачається, що кримінальне правопорушення за конструкцією об'єктивної сторони є *формально-матеріальним*. Сама *об'єктивна сторона* проявляється у наступних формах:

- 1) переслідування будь-якої групи або спільноти, яка може бути ідентифікована;
- 2) депортація населення;
- 3) насильницьке переміщення населення;
- 4) зґвалтування, сексуальна експлуатація, примушування до зайняття проституцією, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства;
- 5) оборнення в рабство;
- 6) торгівля людьми;
- 7) насильницьке зникнення;
- 8) незаконне позбавлення волі;
- 9) катування;
- 10) злочин апартеїду;
- 11) винищення;

³⁴ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1263>.

³⁵ Там само.

³⁶ Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні : Закон України від 08.07.1999. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/862-14>.

12) вбивства;

13) інші умисні нелюдські діяння подібного характеру, які супроводжуються заподіянням сильних страждань, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень чи серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю³⁷.

Слід зауважити, що тлумачення змісту кожної з форм вчинення кримінального правопорушення має здійснюватися з урахуванням норм і принципів міжнародного права, на виконання яких відповідне положення було імплементовано до національного законодавства. У цьому контексті слід дотримуватися таких підходів:

- застосування ст. 442-1 КК України слід обмежувати лише тими діяннями, що вчиняються у межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення;

- під час кваліфікації дій особи необхідно враховувати так званий контекстуальний елемент вчинення злочину проти людяності;

- при визначенні кола потерпілих осіб варто керуватися положеннями МГП.

Окрім цього, з метою забезпечення правозастосовної однозначності законодавець передбачив спеціальне роз'яснення щодо тлумачення окремих форм у примітці до статті, яке відповідає положенням Статуту. Зокрема, нападом на цивільне населення – багаторазове (два чи більше разів) вчинення будь-якого із діянь, передбачених цією статтею, спрямованих проти цивільного населення. Такі дії повинні здійснюватися на виконання або на підтримку політики держави чи організації, орієнтованої на реалізацію такого нападу³⁸.

У контексті тлумачення понять, пов'язаних із формами вчинення злочинів проти людяності, законодавець, окрім уточнення змісту «нападу на цивільне населення», передбачив необхідність врахування міжнародних підходів до визначення такої категорії, як «широкомасштабний» (widespread).

Відповідно до практики Міжнародного кримінального суду (зокрема у справі *Prosecutor v. Blaškić*, ICTY, 2000, а також у *Elements of Crimes* МКС)³⁹, напад визнається широкомасштабним, якщо він охоплює значну кількість жертв, поширюється на велику географічну територію або триває протягом істотного періоду часу.

³⁷ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1263>.

³⁸ Там само.

³⁹ *The Prosecutor v. Tihomir Blaškić*, Trial Chamber (Judgment), 3 March 2000, Case No. IT-95-14-T, para 149.

Переслідування у міжнародному праві розглядається як дія або бездіяльність, яка має дискримінаційний характер і призводить до заперечення чи порушення одного з основоположних прав, закріплених у нормативах міжнародного звичаєвого або договірного права. Такі дії відображають об'єктивну сторону (*actus reus*). Водночас переслідування завжди здійснюється свідомо, із прямим умислом дискримінувати особу за однією з ознак, передбачених міжнародним правом, що становить його суб'єктивну сторону (*mens rea*). Це визначення було детально сформульовано у справі *The Prosecutor v. Milorad Krnojelac – Case No. IT-97-25-T*⁴⁰.

Різниця між депортацією та насильницьким переміщенням населення полягає передусім у напрямі та масштабі переміщення осіб. Депортація передбачає примусове виселення групи осіб з території, на якій вони законно перебувають, на територію іншої держави, і здійснюється без наявності підстав, дозволених міжнародним правом. Натомість насильницьке переміщення населення означає примусове переміщення людей в межах однієї держави, тобто до іншої місцевості на території тієї ж держави, також без законних підстав, передбачених міжнародним правом. Таким чином, основною відмінністю є те, що депортація передбачає перетин державного кордону, тоді як насильницьке переміщення обмежується внутрішньою територією країни.

Щодо визначення форм сексуального насильства слід наголосити, що у межах п. 4 ст. 442-1 КК України окремо перелічує шість із вказівкою на невичерпність можливих форм прояву:

- зґвалтування – здійснення, без згоди, вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета (ст. 36 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами)⁴¹;

- сексуальна експлуатація – включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні з рабством, підневільний стан або вилучення органів (ст. 3 Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками

⁴⁰ *The Prosecutor v. Milorad Krnojelac – Case No. IT-97-25-T*. URL : https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/jud_supplement/supp31bis-e/kjnojelac.htm.

⁴¹ Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Конвенція Ради Європи (офіц. переклад). URL : <https://rm.coe.int/1680462546>.

і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності)⁴²;

- примушування до зайняття проституцією – окрема форма торгівлі людьми, яка характеризується примусовим залученням особи до сексуальних актів в обмін на будь-яку вигоду;

- примусова вагітність – незаконне позбавлення волі будь-якої жінки, яка стала вагітною в примусовому порядку, з метою зміни етнічного складу будь-якого населення або вчинення інших серйозних порушень міжнародного права. Це визначення в жодному разі не повинно тлумачитися як таке, що впливає на національне законодавство щодо вагітності (примітка до п. 1 ст. 7 Статуту)⁴³;

- примусова стерилізація – проведення хірургічного втручання, метою або наслідком якого є припинення здатності жінки до природної репродукції без її попередньої та інформованої згоди або розуміння процедури (ст. 39 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами)⁴⁴.

Під поняттям «обернення в рабство» розуміється здійснення щодо особи одного або всіх повноважень, які зазвичай належать власнику, що включає використання таких повноважень у межах торгівлі людьми, зокрема жінками та дітьми (примітка до п. 1 ст. 7 Статуту)⁴⁵.

Своєю чергою торгівля людьми охоплює будь-які дії, спрямовані на експлуатацію особи, включно з вербуванням, перевезенням, передачею, приховуванням або отриманням людей. Такі дії можуть здійснюватися шляхом загрози або застосування сили, інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою чи уразливим становищем особи, а також через підкуп чи надання платежів або інших вигод для отримання згоди особи, яка контролює іншу (ст. 3 Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй

⁴² Протокол про запобігання і припинення торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text.

⁴³ Римський Статут Міжнародного кримінального суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

⁴⁴ Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Конвенція Ради Європи (офіц. переклад). URL : <https://rm.coe.int/1680462546>.

⁴⁵ Римський Статут Міжнародного кримінального суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

проти транснаціональної організованої злочинності)⁴⁶.

Щодо насильницького зникнення, то під ним слід розуміти арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі особи будь-яким іншим способом, після чого здійснюється відмова визнавати факт такого арешту, затримання чи викрадення, або приховуються відомості про долю людини чи місце її перебування. Інакше кажучи, насильницьке зникнення включає дії, що поєднують фізичне позбавлення свободи з подальшим умисним приховуванням або запереченням цих фактів (примітка до ст. 442-1 КК України)⁴⁷.

Незаконне позбавлення волі розглядається як ув'язнення або інше жорстоке обмеження фізичної свободи особи, яке здійснюється з порушенням основоположних норм міжнародного права.

Катування визначається як умисне завдання особі, що перебуває під вартою або контролем обвинуваченого, сильного фізичного чи психічного болю або страждань. При цьому не вважається катуванням біль або страждання, що виникають виключно внаслідок законних санкцій, невід'ємних від їх застосування, або випадково спричинених ними (примітка до п. 1 ст. 7 Статуту)⁴⁸.

Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 442-1 КК України до злочинів проти людяності належать «інші умисні нелюдські діяння подібного характеру, які супроводжуються заподіянням сильних страждань, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень чи серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю».

Зазначене має бланкетний характер і виконує роль своєрідного підсумку, що охоплює ті види нелюдських діянь, що не були прямо передбачені у попередніх пунктах цієї статті, але за своїм змістом, ступенем тяжкості та наслідками відповідають природі злочинів проти людяності. Такий підхід забезпечує гнучкість правового регулювання та дозволяє охоплювати нові форми нелюдського поводження, які можуть виникати внаслідок розвитку суспільних відносин, нападу чи змін у формах насильства.

⁴⁶ Протокол про запобігання і припинення торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text.

⁴⁷ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1263>.

⁴⁸ Римський Статут Міжнародного кримінального суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

Термін «злочин апартеїду» у межах ст. 442-1 КК України використовується у значенні, визначеному Міжнародною конвенцією про припинення злочину апартеїду та покарання за нього від 30 листопада 1973 року. Відповідно до ст. 1 Конвенції, апартеїд класифікується як злочин проти людяності, а нелюдські дії, що є наслідком політики та практики апартеїду або подібної політики расової сегрегації і дискримінації, визнаються злочинами, які порушують принципи міжнародного права, зокрема цілі та принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй, і створюють серйозну загрозу міжнародному миру та безпеці⁴⁹.

Під винищенням розуміють умисне позбавлення життя однієї чи кількох осіб або знищення частини населення шляхом створення таких умов існування, які спрямовані на фізичне знищення цієї групи. До таких умов належить, зокрема, умисне позбавлення доступу до життєво необхідних ресурсів – води, харчових продуктів або медичних засобів, що має наслідком загибель або суттєве погіршення шансів на виживання постраждалих.

Вбивство у контексті злочинів проти людяності – це умисне позбавлення життя однієї чи кількох осіб, вчинене у межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення, що здійснюється з відома чи за політикою держави або організації.

Таким чином, п. 9 ч. 1 ст. 442-1 КК України спрямований на повне охоплення всіх можливих проявів умисних дій, що нівелюють права та свободи людини, передбачені нормами МПП, завдають істотних фізичних або психічних страждань і мають систематичний чи масштабний характер, навіть якщо на це немає вказівки у законі. Це відповідає загальним принципам міжнародного права, зокрема підходам, закріпленими у Статуті⁵⁰.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний.

За своїм змістом *суб'єктивна сторона* кримінального правопорушення характеризується психічним ставленням винного і до діяння, і до його наслідків виключно прямим умислом.

Отже, ст. 442-1 КК України є важливою частиною системи національного кримінального законодавства, що відображає міжнародно-правові стандарти у сфері боротьби зі злочинами проти

⁴⁹ Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього від 15.11.1973 р. URL : <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/281/40/pdf/nr028140.pdf>.

⁵⁰ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1263>.

людяності. Закріплення є результатом імплементації положень міжнародного гуманітарного та кримінального права, зокрема норм Римського статуту Міжнародного кримінального суду, Женевських конвенцій та додаткових протоколів до них. Вона визначає обов'язок держави переслідувати осіб, відповідальних за вчинення систематичних або широкомасштабних нападів на цивільне населення, незалежно від мотивів чи політичного контексту таких діянь. Норма має комплексну диспозицію, що охоплює широкий спектр форм протиправних проявів. Такий підхід забезпечує універсальність та ефективність правового механізму притягнення винних до відповідальності за особливо тяжкі порушення основоположних прав і свобод людини.

Важливо підкреслити, що застосування ст. 442-1 КК України вимагає врахування принципів і підходів міжнародного права, зокрема практики Міжнародного кримінального суду та міжнародних трибуналів. Це дозволяє забезпечити єдність правозастосування, дотримання принципів справедливості й верховенства права, а також гарантує належну кваліфікацію діянь, що становлять загрозу не лише окремим особам, але й людству в цілому.

Розділ 3

ОСОБЛИВОСТІ ВІДМЕЖУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ВІД ГЕНОЦИДУ ТА ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Одним із пріоритетів сучасного кримінального права є чітке та однозначне відмежування категорій міжнародних злочинів, зокрема злочинів проти людяності, геноциду та воєнних злочинів. Це має не лише теоретичне, а й практичне значення для правильної кваліфікації діянь, формування доказової бази та ефективного застосування положень КК України як у національних, так і в міжнародних судових процесах⁵¹.

Сучасна структура Особливої частини КК України, зокрема розділ XX, демонструє застосування системного підходу до кодифікації кримінальних правопорушень. Зокрема, кримінальні правопорушення у зазначеному розділі викладені за допомогою бланкетного способу формування норм права, який забезпечує гнучкість, компактність та стабільність правового регулювання. Такий підхід унеможливорює повторення однакових положень у різних нормативно-правових актах і сприяє формуванню уніфікованого законодавства з урахуванням сучасного розвитку світових стандартів.

Водночас, як зазначає О. Дудоров, бланкетний спосіб викладення диспозицій у статтях Особливої частини КК України породжує певні теоретичні та прикладні проблеми. Зокрема, головною є забезпечення прав і свобод людини та громадянина у випадку вибору відповідного варіанту кваліфікації за умов можливих невідповідностей між заборонними нормами КК України та положеннями регулятивного законодавства, що деталізують або конкретизують ознаки складів злочинів⁵².

У контексті злочинів проти людяності, геноциду та воєнних злочинів зазначені проблеми набувають особливої актуальності, оскільки кожна з цих категорій характеризується специфічними елементами

⁵¹ Запобігання торгівлі людьми в умовах воєнного стану: метод. реком. / кол. авт.: Шаблистий В. В., Березняк В. С., Каторкін Р. А., Курилюк Ю. Б. та ін. Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 23-26.

⁵² Дудоров О. Проблемні питання врахування положень регулятивного законодавства при кримінально-правовій оцінці злочинних посягань на довкілля. *Кримінально-правові проблеми сучасної України (вибрані праці)*. К. : Ваїте, 2022. С. 186-189. URL : <https://www.osce.org/files/f/documents/1/9/521503.pdf>.

складу, що потребують точного визначення та застосування. Відсутність належної систематизації або неправильна інтерпретація диспозицій може призвести до помилок під час кваліфікації діянь, що негативно впливає на процес притягнення винних до відповідальності як на національному, так і на міжнародному рівні.

Тобто сучасне кримінальне законодавство України зіштовхується з викликом поєднання гнучкості бланкетної диспозиції зазначених норм кримінального правопорушення з необхідністю забезпечення чіткої та однозначної кваліфікації. Цей аспект визначає актуальність проведення детального аналізу особливостей їх відмежування та потребує комплексного дослідження як теоретичних, так і практичних аспектів застосування КК України. При цьому В. Харченко зазначає, що на сучасному етапі повне вирішення питання притягнення осіб до відповідальності за злочини геноциду, злочини проти людяності чи воєнні злочини є вкрай складним як на національному рівні, так і в межах міжнародного співробітництва. На його думку, відсутність належного покарання за такі дії формує у винних відчуття безкарності та вседозволеності, що своєю чергою підриває довіру громадян і постраждалих спільнот до національних і міжнародних правових інститутів. Учений підкреслює, що подібна ситуація негативно позначається на загальній превенції тяжких міжнародних злочинів, зокрема геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, як у межах окремих держав, так і в глобальному масштабі⁵³.

Враховуючи вищезазначене, пропонується розглянути склади кримінальних правопорушень геноциду та воєнних злочинів за КК України, оскільки злочини проти людяності вже було досліджено у попередньому розділі.

Кваліфікація воєнних злочинів (ст. 438 КК України)

Вчинення воєнних злочинів набуває особливої суспільної небезпечності, що обумовлено порушенням норм та звичаїв ведення війни. Наслідком цього є загострення збройних конфліктів шляхом залучення до них додаткових учасників, що збільшує людські, матеріальні і моральні втрати, продовжує тривалість конфлікту та ускладнює процеси відновлення миру, а це своєю чергою створює

⁵³ Харченко В. Б. Злочини геноциду проти людяності та воєнні злочини: механізми реагування Україною на їх вчинення. *Злочини проти людяності та геноцид: практичний погляд на окремі аспекти російської агресії в контексті ратифікації Римського Статуту*: матер. панел. дискусії в рамках IX Міжнар. юрид. форуму (м. Харків, 23 вересня 2025 р.). К. : Алерта, 2025. С. 244.

загрозу стабільності суспільних відносин і міжнародного правопорядку⁵⁴.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є встановлений міжнародними актами та звичаями порядок ведення війни.

Додатковими безпосередніми об'єктами є:

- для ч. 1 ст. 438 КК України – життя, здоров'я, свобода та недоторканність, власність тощо;
- для ч. 2 ст. 438 КК України – життя осіб, які постраждали внаслідок зазначених діянь.

Предметом досліджуваного кримінального правопорушення є національні цінності та заборонені міжнародним правом засоби ведення війни. До національних цінностей належать об'єкти цивільного призначення – як нерухоме, так і рухоме майно, що має культурне, історичне або наукове значення. Зокрема, це національне майно, яке є матеріальним носієм культурних цінностей: пам'ятки архітектури, історії та мистецтва, археологічні пам'ятки, рукописи, архіви, музейні колекції та бібліотеки. Такі об'єкти підлягають особливому захисту під час збройного конфлікту, оскільки їхнє пошкодження або знищення завдає шкоди культурній спадщині та інтересам держави.

До засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, належать: зброя та інші засоби, здатні завдавати надмірних ушкоджень або страждань людині, а також серйозної шкоди природному середовищу. Сюди входять запалювальні кулі та кулі, що розширюються або розриваються в тілі людини, задушливі й отруйні гази, зброя, що вражає осколками або утворює невидимі у рентгенівських променях уламки, протипіхотні міни, запальні боєприпаси та осліплююча лазерна зброя тощо. Використання таких засобів заборонено, оскільки воно порушує встановлений міжнародними актами та звичаями порядок ведення війни та загрожує життю і здоров'ю людей⁵⁵.

Потерпілими при вчиненні цього кримінального правопорушення можуть бути:

1. *Військовополонений.* Згідно з Женевською конвенцією, військовополоненими визнаються особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до певних категорій. До них належить особовий склад збройних сил сторони конфлікту, а також члени

⁵⁴ Кваліфікація окремих кримінальних правопорушень проти воєнної безпеки України: навч. посібник / А. Є. Фоменко, О. С. Юнін, В. С. Березняк, В. В. Шаблистий та ін. К. : Алерта, 2023. С. 288.

⁵⁵ Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посібник / Попович О. В., Томаш Л. В., Латковський П. П., Бабій А. Ю. Чернівці, 2022. С. 307-308.

ополчення або добровольчих загонів, що є частиною цих збройних сил. Крім того, військовополоненими визнаються члени інших ополчень та добровольчих загонів, включно з організованими рухами опору, які діють на території однієї зі сторін конфлікту або за її межами, навіть якщо ця територія окупована, за умови, що вони підпорядковуються командуванню, яке несе відповідальність за підлеглих, мають постійний відмітний знак, який добре розпізнається на відстані, носять зброю відкрито та здійснюють свої операції відповідно до законів і звичаїв війни⁵⁶.

До військовополонених також належать члени особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнається державою, яка їх затримує; особи, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільні з екіпажів військових літаків, військові кореспонденти, постачальники або особовий склад робочих підрозділів та служб побутового обслуговування, за умови отримання відповідного дозволу збройних сил, яких вони супроводжують; члени екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітани, лоцмани та юнги, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з іншими положеннями міжнародного права; а також жителі неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються для опору силам загарбника, не встигаючи сформувати регулярні війська, за умови, що вони відкрито носять зброю та дотримуються законів і звичаїв війни⁵⁷.

2. *Цивільне населення* (визначення надано на сторінці 21 методичних рекомендацій).

3. *Діти*. Згідно зі ст. 1 Конвенції про права дитини, дитиною визнається будь-яка людина віком до 18 років, якщо за національним законодавством, що застосовується до цієї особи, повноліття не настає раніше. Це положення встановлює чітку вікову межу для визначення правового статусу дитини у міжнародному праві⁵⁸.

Об'єктивна сторона полягає у:

– жорстокому поводженні з військовополоненими або цивільним населенням – будь-яка незаконна дія або бездіяльність стосовно військовополоненого чи цивільної особи, яка супроводжується

⁵⁶ Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ Конвенція про права дитини 1989 (Організація Об'єднаних Націй). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

насильством або приниженням їхньої честі та гідності, включаючи спричинення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, катування, проведення біологічних експериментів, вилучення органів чи тканин людини тощо;

– вигнанні цивільного населення для примусових робіт – організація праці, яку люди виконують без своєї добровільної згоди, поза межами своєї території проживання. Такі роботи можуть бути неоплачуваними або оплачуваними несправедливо, не відповідати фізичним чи інтелектуальним здібностям працівників, залучати осіб, які не досягли 18 років, або бути пов'язаними з мобілізацією;

– розграбуванні національних цінностей на окупованій території – захоплення окупантом національних цінностей та їх вивезення за межі окупованої території з метою передання у власність іншої держави або окремих осіб. Окупованою вважається територія, яка тимчасово контролюється іншою державою або ворожою армією;

– застосуванні засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом – під останніми слід розуміти предмети, речовини та гази, які застосовуються збройними силами для знищення противника, ослаблення його боєздатності або завдання шкоди навколишньому середовищу, можуть бути створені спеціально як зброя або військова техніка, або використовуватися як така зброя фактично. Їх застосування заборонене міжнародним правом, якщо вони прямо заборонені нормами міжнародних договорів, обов'язковість яких визнана Верховною Радою України, або якщо вони підпадають під загальну заборону за іншими нормами чи принципами міжнародного права. До таких нормативно-правових актів належать наступні: Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13.01.1993⁵⁹; Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907⁶⁰, Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949⁶¹, Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне

⁵⁹ Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 16.10.1998 № 187-XIV (187-14). *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182#Text.

⁶⁰ Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі : міжнародний документ від 18.10.1907 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222.

⁶¹ Конвенція про захист цивільного населення під час війни : міжнародний документ від 12.08.1949 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154.

середовище від 05.10.1978⁶² тощо.

- незаконному переміщенні або депортації дитини – це будь-які діяння, спрямовані на насильницьке або беззаконне переведення дитини з одного місця проживання в інше, всупереч її правам або волі законних представників, з порушенням національного або міжнародного законодавства, включно з переміщенням через державні кордони або в межах окупованої території;

- невиправданому затриманні репатріації дитини – це протиправне або необґрунтоване затримування повернення дитини до її законного місця проживання чи до батьків або опікунів, що суперечить національному або міжнародному законодавству та порушує права дитини на безпеку, захист і сімейне середовище;

- вербуванні або використанні дитини для участі у збройному конфлікті, воєнних (бойових) діях – це будь-які діяння, спрямовані на залучення, набір, примусове або обманне залучення особи, яка не досягла 18 років, до участі в бойових операціях або до виконання допоміжних ролей (наприклад, розвідка, підготовка, обслуговування збройних підрозділів). Це включає вербування через примус, маніпуляцію, обіцянки чи матеріальну вигоду та фактичне використання дитини в бойових діях чи для виконання завдань, що ставлять її під загрозу, незалежно від того, чи дала дитина згоду;

- інших порушеннях законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України – до інших порушень законів і звичаїв війни належать дії, що суперечать нормам міжнародного гуманітарного права. Зокрема, це може бути примушування громадян ворожої держави брати участь у бойових діях проти власної країни, посягання на недоторканність органів влади або порушення домовленостей про перемир'я. До таких порушень також відноситься незаконне захоплення в полон медичного персоналу, священнослужителів та інших осіб, яким міжнародне право гарантує спеціальний захист. Крім того, неприпустимим є неправомірне використання парламентських або національних прапорів, військових відзнак і форми ворога, а також умисне знищення культурних цінностей і споруд, призначених для їх збереження – таких як музеї, бібліотеки чи архіви⁶³.

⁶² Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище : міжнародний документ від 05.10.1978 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_258.

⁶³ Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посібник / Попович О. В., Томаш Л. В., Латковський П. П., Бабій А. Ю. Чернівці, 2022. С. 307-308.

Такі дії порушують міжнародні договори, обов'язковість яких визнана Верховною Радою України. Найбільшу небезпеку становить застосування заборонених методів ведення війни – способів використання зброї, проведення військових операцій або окремих бойових дій, які порушують норми міжнародного права.

Одним із таких заборонених методів є віроломство – це дії, спрямовані на обман противника шляхом зловживання його довірою, коли одна зі сторін створює враження, що має право на захист або зобов'язана його забезпечити відповідно до міжнародних норм, які діють у період збройних конфліктів. До віроломних дій належить убивство, поранення або захоплення противника під виглядом капітуляції, переговорів під прапором перемир'я, симуляції поранення чи хвороби, а також використання статусу цивільної особи або некомбатанта шляхом неправомірного застосування розпізнавальних знаків Організації Об'єднаних Націй, нейтральних або невоюючих держав тощо⁶⁴;

– відданні наказу про вчинення таких дій – це форма реалізації керівником своїх владних повноважень щодо підлеглих у період збройного конфлікту, який полягає у наданні обов'язкового розпорядження про виконання конкретних дій для досягнення визначених завдань.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується умисною формою вини у вигляді прямого умислу.

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК України, є службова особа, яка в межах своїх повноважень має право віддавати накази – у випадках, коли йдеться про віддання наказу щодо вчинення дій, передбачених частиною першою цієї статті.

У разі ж безпосереднього вчинення інших суспільно небезпечних дій, перелічених у ст. 438 КК України, суб'єктом виступає фізична осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку.

Кваліфікуючою ознакою кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 438 КК України, є загибель людей.

Кваліфікація геноциду (442 КК України)

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є безпека існування національних, етнічних, расових та релігійних груп, що розглядається як ключовий елемент забезпечення колективної безпеки людства. Ця безпека включає в себе захист від фізичного знищення, примусових переселень, дискримінаційних дій та інших

⁶⁴ Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>.

проявів насильства, спрямованих на цілісність і стабільність відповідних соціальних спільнот.

Додатковим обов'язковим об'єктом кримінального правопорушення є життя, здоров'я, свобода, честь і гідність людини.

Потерпіла особа може належати до різних національних, етнічних, расових чи релігійних груп.

Національна група (нація) є історично сформованою спільнотою людей, що об'єднані спільною територією, економічними зв'язками, літературною мовою, культурними особливостями та рисами характеру, які визначають їхню самотність та ідентичність. Такі групи часто мають власні історичні традиції, правові й культурні норми, що закріплюють їхню єдність.

Етнічна група (етнос) – це спільнота людей, що об'єднані спільним походженням, мовою, культурою, територією проживання та усвідомленням своєї приналежності. Етнічні групи формуються природним шляхом та зберігають специфічні культурні традиції, ритуали та способи соціальної організації, що відрізняють їх від інших спільнот.

Расова група (раса) визначається на основі загальних спадкових фізичних ознак, які відрізняють одну групу людей від іншої. Такі ознаки не впливають на права людини або її соціальний статус, але історично та міжнародним правом визнається необхідність їх враховувати при захисті від дискримінації та расових упереджень.

Релігійна група об'єднує віруючих однієї релігії, конфесії, напрямку або течії, які добровільно об'єднуються для здійснення релігійних практик, спільного обговорення духовних питань і задоволення релігійних потреб. Свобода віросповідання та право на участь у релігійних спільнотах є фундаментальними принципами міжнародного права та закріплені в численних міжнародних конвенціях і деклараціях.

За конструкцією *об'єктивної сторони* кримінальне правопорушення є формально-матеріальним.

Матеріальний склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 442 КК України, включає кілька елементів. По-перше, це вчинення суспільно небезпечного діяння, яке може полягати у позбавленні життя осіб, що належать до визначених законом груп, або у заподіянні їм тяжких тілесних ушкоджень. По-друге, таке діяння спричинює настання суспільно небезпечного наслідку, що характеризує шкоду правам і законним інтересам зазначених осіб та суспільства загалом. По-третє, між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечним

наслідком має існувати причинний зв'язок⁶⁵.

Формальний склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 442 КК України, включає:

- створення для певної групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, що передбачає проведення заходів, які призводять до неминучої загибелі людей, таких як заборона займатися діяльністю, що є основним джерелом їх існування, зараження навколишнього середовища небезпечними для життя речовинами тощо;

- скорочення дітонародження або запобігання йому, що виражається у протиправній статевій стерилізації осіб репродуктивного віку, насильницькій контрацепції, примушуванні жінок до вчинення абортів, створенні умов для окремого проживання чоловіків та жінок, забороні шлюбів між членами однієї расової, етнічної чи національної групи тощо;

- насильницька передача дітей з однієї групи в іншу, що полягає у вилученні дітей у батьків, які належать до однієї групи, проти їх волі, та переданні їх іншим особам, які не є родичами і належать до іншої групи⁶⁶.

Формальний склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 442 КК України, включає публічні заклики до вчинення дій, спрямованих на знищення певної групи; розповсюдження матеріалів, що містять такі заклики; виготовлення матеріалів із закликами до вчинення геноциду⁶⁷.

Слід звернути увагу на те, що на практиці часто виникають труднощі з правильним визначенням і кваліфікацією дій, пов'язаних із духовним або культурним геноцидом, відомим також як етноцид, а також депортацією. До таких дій належать пропаганда расової, національної, етнічної чи релігійної винятковості або нетерпимості, наруга над історичними та культурними пам'ятками, заборона відзначення національних свят або здійснення релігійних обрядів, знищення або пошкодження культурних цінностей певної групи, організоване асимілювання національних меншин, що призводить до поступового зменшення чисельності корінного населення, а також дії, спрямовані на

⁶⁵ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1263>.

⁶⁶ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1263>.

⁶⁷ Там само.

руйнування мови та національної самосвідомості.

Суб'єктом геноциду визнається будь-яка фізична особа, яка досягла віку 16 років. Водночас аналіз судової практики у справах про геноцид демонструє, що переважно до цього кримінального правопорушення залучені службові особи та військовослужбовці. Згідно з даними Югославського та Руандійського трибуналів, у 62,5 % випадків суб'єктами геноциду були службові особи, і серед них 75 % використали своє службове становище для вчинення злочину. У 12,5 % випадків суб'єктами виступали військовослужбовці, тоді як лише 7,5 % злочинів були вчинені особами, які не займали службових посад⁶⁸.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Спеціальною ознакою геноциду у його перших п'яти формах є *мета* часткового або повного знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи. Тому дії дискримінаційного характеру, які позбавляють представників певної групи можливості повністю користуватися своїми правами та свободами, зокрема правом на свободу пересування, ведення підприємницької діяльності, доступ до судового захисту, охорону здоров'я, освіту, використання рідної мови, розвиток національних культурних традицій, створення навчальних і культурних закладів національних меншин, участь у діяльності міжнародних неурядових організацій тощо, але при цьому не спрямовані на знищення групи, підпадають під кваліфікацію за ст. 161 КК України.

Що стосується виготовлення матеріалів із закликами до геноциду, їх мета полягає у поширенні цих закликів. Для таких форм кримінального правопорушення, як публічні заклики до геноциду та розповсюдження відповідних матеріалів, наявність мети не є обов'язковою ознакою складу.

Таким чином, за результатами проведеного аналізу нами складено узагальнену таблицю, викладену у додатку 1, у якій детально розкрито та систематизовано особливості відмежування злочинів проти людяності від геноциду та воєнних злочинів за КК України. Такий підхід дозволяє чітко визначити правову природу кожного виду злочину, уникнути помилок у кваліфікації та сприяє гармонізації національного кримінального законодавства з міжнародними стандартами.

Отже, аналіз положень кримінального законодавства України та міжнародних правових актів свідчить, що чітке розмежування злочинів

⁶⁸ Мельник М. І., Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України (10-те вид., перероб. та доп.). К. : ВД «Дакор», 2018. С. 1346.

проти людяності, геноциду та воєнних злочинів є необхідною умовою ефективного правозастосування у сфері міжнародного кримінального права. Злочини проти людяності, пов'язані з посяганням на цивільне населення під час широкомасштабного або систематичного нападу, воєнні злочини – з порушенням законів і звичаїв війни, тоді як геноцид характеризується спеціальною метою знищення певної національної, етнічної, расової чи релігійної групи.

Бланкетна структура норм розділу XX КК України забезпечує узгодженість із міжнародними договорами, однак водночас потребує відповідної правової компетентності при їх застосуванні. З метою систематизації відмінних ознак цих злочинів нами складено узагальнювальну таблицю (Додаток 1), що відображає основні елементи їх складу та дозволяє уникнути помилок у кваліфікації. Саме формування єдиних підходів до розмежування складів міжнародних злочинів має важливе практичне значення, сприяє підвищенню ефективності кримінальної відповідальності та гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами правосуддя.

ВИСНОВКИ

Категорія «злочини проти людяності» має глибоке історичне коріння, яке сягає античних часів. Уже у Стародавньому Римі, Спарті, під час хрестових походів, колоніальних геноцидів і трансатлантичної работоргівлі людей піддавали масовому насильству, стратам та систематичному терору. Попри відсутність тоді формального юридичного визначення, ці діяння вже порушували базову людську гідність – сукупність морально-етичних цінностей, таких як доброта, співчуття та повага, які об'єднують людство незалежно від раси, віри чи культури.

Офіційне визнання цього поняття відбулося лише у XX столітті. Вперше термін «*crimes against humanity*» з'явився у 1915 році у зв'язку з геноцидом вірмен, а його юридичне закріплення сталося після Другої світової війни у статутах Нюрнберзького та Токійського трибуналів, до чого суттєво долучився Г. Лаутерпахт. Надалі концепція розвивалася: злочини проти людяності перестали бути обов'язково пов'язаними зі збройним конфліктом, з'явилися спеціалізовані трибунали (наприклад, у Югославії, Руанді, Сьєра-Леоне), а також їх кодифікація у Проекті Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства 1996 року та у Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 року (ст. 7).

Сучасне визначення таких злочинів передбачає їх систематичність або широкомасштабність, спрямованість проти цивільного населення та наявність державної або організаційної політики. До них належать вбивства, винищення, поневолення, депортація, катування, сексуальне насильство, переслідування, апартеїд та інші нелюдські дії.

У контексті російсько-української війни дії РФ – масові обстріли цивільних об'єктів, атаки на лікарні, примусова депортація та русифікація дітей, тортури, сексуальне насильство, знищення української ідентичності – відповідають усім ознакам злочинів проти людяності. Вони носять системний та цілеспрямований характер, що підтверджують дані ООН, Human Rights Watch, Amnesty International, свідчення жертв, судово-медичні експертизи та цифрові докази.

Ратифікація Україною Римського статуту 21 серпня 2024 року, першої країни у світі, яка зробила це в умовах воєнного стану, стала переломним моментом. Вона надала МКС повноцінну юрисдикцію над злочинами, вчиненими на території України, зміцнила доказову базу, стимулювала гармонізацію національного законодавства та утвердила

Україну як суб'єкта глобального правосуддя.

З метою виконання міжнародних зобов'язань КК України доповнено ст. 442-1 згідно із Законом України № 4012-IX від 09.10.2024 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». Ст. 442-1 КК України закріплює обов'язок держави переслідувати осіб, які вчиняють систематичні або широкомасштабні напади на цивільне населення, незалежно від мотивів чи політичного контексту таких діянь.

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, що регулюють порядок поведінки з цивільним населенням під час широкомасштабних або систематичних нападів. Його додатковим факультативним об'єктом можуть бути життя та здоров'я, статева свобода та статева недоторканність, воля, честь, гідність тощо.

Потерпілими у цьому кримінальному правопорушенні є цивільне населення.

Об'єктивна сторона цих кримінальних правопорушень має формально-матеріальний склад. Диспозиція статті охоплює широкий спектр форм протиправних проявів, включаючи:

1) переслідування будь-якої групи або спільноти, яка може бути ідентифікована;

2) депортацію населення;

3) насильницьке переміщення населення;

4) зґвалтування, сексуальну експлуатацію, примушування до зайняття проституцією, примусову вагітність, примусову стерилізацію або будь-які інші форми сексуального насильства;

5) оборнення в рабство;

6) торгівлю людьми;

7) насильницьке зникнення;

8) незаконне позбавлення волі;

9) катування;

10) злочин апартеїду;

11) винищення;

12) вбивства;

13) інші умисні нелюдські діяння подібного характеру, які супроводжуються заподіянням сильних страждань, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень чи серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом.

Аналіз норм кримінального законодавства України, що регламентують відповідальність за злочини проти людяності, геноцид та воєнні злочини, дає підстави стверджувати про їхню виняткову актуальність в умовах сучасних викликів міжнародної та національної безпеки. Чітке розмежування зазначених категорій кримінальних правопорушень є необхідною умовою забезпечення правової визначеності, запобігання колізіям при кваліфікації діянь та ефективної реалізації принципів кримінальної відповідальності.

Кваліфікація злочинів проти людяності, геноциду та воєнних злочинів детермінована специфікою об'єкта посягання та характером суспільної небезпеки. Геноцид характеризується умисним спрямуванням на повне або часткове знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої (ст. 442 КК України). Воєнні злочини своєю чергою охоплюють грубі порушення норм міжнародного гуманітарного права, вчинені в контексті міжнародного чи неміжнародного збройного конфлікту (ст. 438 КК України). Злочини проти людяності (ст. 442-1 КК України) вирізняються систематичним або широкомасштабним характером атак на цивільне населення та наявністю державної чи організаційної політики, незалежно від наявності збройного конфлікту.

Практика правозастосування свідчить, що ефективність кримінально-правового регулювання значною мірою залежить від гнучкості законодавства та його здатності адекватно реагувати на еволюцію форм міжнародних злочинів. Чітке нормативне закріплення кваліфікуючих ознак злочинів проти людяності, геноциду та воєнних злочинів сприяє:

- підвищенню ефективності досудового розслідування та судового розгляду;
- зміцненню національного правопорядку;
- забезпеченню захисту фундаментальних цінностей міжнародної спільноти.

Отже, системний кримінально-правовий аналіз зазначених категорій злочинів є невід'ємною складовою розвитку національної системи кримінальної юстиції та її гармонізації з міжнародно-правовими стандартами, зокрема з положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Подальше вдосконалення відповідних норм має відбуватися з урахуванням принципів комплементарності, універсальності юрисдикції та невідворотності покарання за найтяжчі міжнародні злочини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. France, Great Britain and Russia Joint Declaration (1915). URL : https://www.armenian-genocide.org/Affirmation.160/current_category.7/affirmation_detail.html.
2. Gregory R. L. Just Baptize Them All and Let God Sort Them Out: Usurping the Authority of God. Lexington : CrossBooks, 2014, 66 p.
3. Las Casas B. Brevisima relación de la destrucción de las Índias. Medellín : Editorial Universidad de Antioquia, 2011, 197 p.
4. Андрушко А. В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи: монографія. К. : Ваіте, 2020. 560 с.
5. Андрушко А. В. Злочини проти людяності: поняття та сутнісні ознаки. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану*: матер. наук.-теоретич. конф. (м. Київ, 26 трав. 2022 р.). Київ : НАВС, 2022. С. 15-18.
6. Бази даних доказів воєнних злочинів російської федерації. *InformNapalm*. URL : <https://informnapalm.org/ua/bazy-danyh/>.
7. Березняк В. Окремі питання співробітництва України та Міжнародного кримінального суду. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. Спец. вип. № 1(132). С. 123-129.
8. Березняк В., Рукіна Д. Окремі питання захисту прав дітей в умовах воєнного стану. *Безпека дитини: правовий, організаційний, психологічний, освітній та інформаційний виміри*: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 6 черв. 2025 р.). Дніпро : ДДУВС, 2025. С. 29-32.
9. Березняк В. С., Демичева А. В. Права людини в умовах широкомасштабного збройного конфлікту в Україні: аналітичний огляд. Дніпро : ДДУВС, 2023. 38 с.
10. Бровченко Ю. В. Класифікація уповноважених суб'єктів протидії колабораційній діяльності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. № 88(2). С. 293-306.
11. Грубінко А. В. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право: навч. посібник. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2019. 384 с.
12. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08.06.1977 р., ратифіковано із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР від 18.08.1989 № 7960-XI (Редакція від 08.02.2006). URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_154.
13. Доповідь Комісії міжнародного права Генеральній Асамблеї про роботу її сорок третьої сесії, UN Doc. A/46/10 (1991) (част. 2). URL : https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1991_v2_p2.pdf.
14. Дудоров О. Проблемні питання врахування положень регулятивного законодавства при кримінально-правовій оцінці злочинних посягань на довкілля. *Кримінально-правові проблеми сучасної України (вибрані праці)*. Київ : Ваіте, 2022. 632 с. URL : https://www.osce.org/files/f/documents/1/9/52_1503.pdf.
15. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від

12.08.1949. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_153.

16. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена у резолюції № 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

17. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1263>.

18. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 09.10.2024. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text>.

19. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду : Закон України від 21.08.2024. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text>.

20. Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні : Закон України від 08.07.1999. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/862-14>.

21. Запобігання торгівлі людьми в умовах воєнного стану: метод. реком. / кол. авт.: Шаблистий В. В., Березняк В. С., Каторкін Р. А., Курилюк Ю. Б. та ін. Дніпро : ДДУВС, 2023. 60 с.

22. Кваліфікація окремих кримінальних правопорушень проти воєнної безпеки України: навч. посіб. / А. Є. Фоменко, О. С. Юнін, В. С. Березняк, В. В. Шаблистий та ін. Київ : Алерта, 2023. 532 с.

23. Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище : міжнародний документ від 05.10.1978. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_258.

24. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 16.10.1998. *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182#Text.

25. Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї : Положення про закони і звичаї війни на суходолі : міжнародний документ від 18.10.1907. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222.

26. Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього від 09.12.1948. URL : <http://www.preventgenocide.org/ua/konventsia.htm>.

27. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : міжнародний документ від 12.08.1949. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154.

28. Конвенція про права дитини 1989 (Організація Об'єднаних Націй). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

29. Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього від 15.11.1973. URL : <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/281/40/pdf/nr028140.pdf>.

30. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. / О. В. Попович, Л. В. Томаш, П. П. Латковський, А. Ю. Бабій. Чернівці : Нац. ун-т «Одеська юрид. академія», 2022. 319 с.

31. Мельник М. І., Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар

Кримінального кодексу України (10-те вид., перероб. та доп.). Київ : ВД «Дакор», 2018. 1368 с.

32. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>.

33. Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Конвенція Ради Європи (офіц. переклад). URL : <https://rm.coe.int/1680462546>.

34. Про захист цивільного населення під час війни: Конвенція ООН від 12.08.1949, ратифіковано Указом ПВР УРСР від 03.07.1954 (Редакція від 08.02.2006). URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_154.

35. Про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях: Конвенція від 12.08.1949. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text.

36. Проект кодексу злочинів проти миру та безпеки людства від 01.01.1995. URL : https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/code_of_off.

37. Римський Статут Міжнародного кримінального суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

38. Рукіна Д. О., Левін О. Л. Окремі питання існування демократії в умовах воєнного стану. *Приватно-правові та публічно-правові відносини: модернізація розвитку в умовах воєнного стану*: матер. І Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 18 жовт. 2024 р.). Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 97-99. URL : <https://dnuvs.ukr.education/wpcontent/uploads/2025/01/zbirnyk-18-zhovtnya-2024.pdf#page=98>.

39. Сідченко С. О., Залкін С. В., Хударковський К. І. Основні етапи інформаційної кампанії Російської Федерації в ході збройної агресії проти України станом на вересень 2022 року. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2022. № 2(47). С. 6-19.

40. Харченко В. Б. Злочини геноциду проти людяності та воєнні злочини: механізми реагування Україною на їх вчинення. *Злочини проти людяності та геноцид: практичний погляд на окремі аспекти російської агресії в контексті ратифікації Римського Статуту* : матеріали панельної дискусії в рамках ІХ Міжнар. юрид. форуму (м. Харків, 23 верес. 2025 р.). Київ : Алерта, 2025. С. 241-244.

41. Шандала О. Правове регулювання громадянства в період українського державотворення 1917-1920 рр. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів : 2017. 20 с.

42. Шевчишена К. П. Розслідування воєнних злочинів в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2024. 21 с.

43. Шуміло І. А. Актуальні проблеми правозахисної діяльності міжнародних неурядових організацій. *Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина*: зб. наук. ст. та тез наук. повідом. за матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 23 листоп. 2012 р.). Харків : Право, 2012. Ч. 1. С. 219-224.

ДОДАТОК

Особливості відмежування злочинів проти людяності від геноциду та воєнних злочинів за КК України

Елемент складу кримінального правопорушення	Злочини проти людяності (ст. 442-1 КК України)	Воєнні злочини (ст. 438 КК України)	Геноцид (ст. 442 КК України)
Безпосередній об'єкт	Суспільні відносини, що забезпечують порядок поведінки з цивільним населенням під час широкомасштабного або систематичного нападу. Додатковий факультативний об'єкт: життя, здоров'я, статеві свободи тощо.	Встановлений міжнародним правом порядок ведення війни. Додатковий факультативний об'єкт: життя, здоров'я, власність, національні цінності.	Безпека існування національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої (безпека людства). Додатковий обов'язковий об'єкт: життя, здоров'я, свобода людини.
Потерпілий	Виключно цивільне населення	1. Військовополонені. 2. Цивільне населення. 3. Діти (до 18 років).	Члени національної, етнічної, расової чи релігійної групи.
Об'єктивна сторона	Обстановка вчинення: діяння вчинено в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення, що здійснюється на виконання або на підтримку політики держави чи організації.	Обстановка вчинення: обов'язковий зв'язок зі збройним конфліктом.	Спеціальна мета – повне або часткове фізичне знищення групи як такої. Не обов'язковий збройний конфлікт чи систематичність.
Форми вчинення	1) переслідування будь-якої групи або спільноти, що може бути ідентифікована; 2) депортація населення; 3) насильницьке переміщення населення; 4) зґвалтування, сексуальна експлуатація, примушування до	1) жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням; 2) вигнання цивільного населення для примусових робіт; 3) розграбування національних цінностей на окупованій території;	1) позбавлення життя членів цієї групи; 2) заподіяння членам групи серйозної шкоди; 3) створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення; 4) впровадження заходів, спрямованих на запобігання

Елемент складу кримінального правопорушення	Злочини проти людяності (ст. 442-1 КК України)	Воєнні злочини (ст. 438 КК України)	Геноцид (ст. 442 КК України)
	зайняття проституцією, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства; 5) оборнення в рабство; 6) торгівля людьми; 7) насильницьке зникнення; 8) незаконне позбавлення волі; 9) катування; 10) злочин апартеїду; 11) винищення; 12) вбивства; 13) інші умисні нелюдські діяння подібного характеру, які супроводжуються заподіянням сильних страждань, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень чи серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю.	4) застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом; 5) незаконне переміщення або депортація дитини; 6) невинуватна затримка репатріації дитини; 7) вербування або використання дитини для участі у збройному конфлікті, воєнних (бойових) діях, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 8) віддання наказу; 9) загибель людини.	дітонародженню в такій групі; 5) насильницька передача дітей з однієї групи в іншу; 6) прямі та публічні заклики до вчинення діянь; 7) виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких діянь.
Конструкція складу	Формально-матеріальний	Формальний	Формально-матеріальний (для ч. 1 – переважно матеріальний для вбивства/ушкоджень, формальний для створення умов; ч. 2 – формальний).
Суб'єктивна сторона	Прямий умисел	Прямий умисел	Прямий умисел + спеціальна мета. Для ч. 2 щодо вчинення закликів мета знищення групи не обов'язкова.
Суб'єкт	Загальний	Загальний, але для	Загальний. На

Елемент складу кримінального правопорушення	Злочини проти людяності (ст. 442-1 КК України)	Воєнні злочини (ст. 438 КК України)	Геноцид (ст. 442 КК України)
		віддання наказу – спеціальний (службова особа, що має право віддавати накази).	практиці переважно службові особи та військовослужбовці.

Наукове видання

**Юнін Олександр Сергійович
Шевчишен Артем Вікторович
Березняк Василь Сергійович
Каторкін Роман Анатолійович
Романов Максим Юрійович
Корогод Світлана Володимирівна
Чорна Аліна Геннадіївна**

**КВАЛІФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ
(стаття 442-1 Кримінального кодексу України)**

Методичні рекомендації

Редактор, оригінал-макет – *А. В. Самотуга*
Коректор *М. С. Касян*
Дизайн – *К. А. Бут*

Підп. до друку 17.12.2024. Формат 60x84/16. Друк – цифровий. Гарнітура – Times.
Ум.-друк. арк. 2,79. Обл.-вид. арк. 3,00. Наклад – 10 прим. Зам. № 05/25-мр

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, sed@dduvs.edu.ua
Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 8112 від 13.06.2024